

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשע"ט, 2019, שאלון: 22281
מוגש ע"י צוות המורים של "יזאל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון

בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת בנושא שלמד: **בית שני** (שאלות 1-3) אן **ערים וקהילות בימי הביניים**: **בגדד** (שאלות 4-6) אן **פראג** (שאלות 7-9)

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3 (20 נקודות)

שאלה 1- מקור – התגובות על החורבן

סעיף א'

- תגובת מחבר הקטע על חורבן בית המקדש היא ייאוש וחוסר השלמה. המחבר מבכה בשירתו על כך שאין משמעות לחיים ללא בית מקדש. על התלמיד להציג שלוש דוגמאות:
 - אי השלמה עם חורבן בית המקדש - "אוי לנו הרואים בצרת ציון ואשר הגיע אל ירושלים". חורבן בית המקדש הוא צרה גדולה אשר פקדה את ירושלים.
 - אין משמעות לחיים ללא בית מקדש - "האיכרים, אל עוד תזרעו ואת אדמה, למה תתני יבולך". הכותב פונה לאיכרים ואומר כי אין טעם לזרוע באדמה, כי אין משמעות ליצירת מזון לחיים, מאחר ואין טעם לחיים באין בית מקדש. הוא פונה גם כן לאדמה ושואל אותה מה הטעם שתתן יבול, כשאין בית מקדש.
 - אימוץ מנהגי אבלות - "אתם חתנים אל תבואו וכלות אל כלולות תעדינה". הכותב מעודד אימוץ מנהגי אבלות ושמחות חתונה. התלמיד יכול להשתמש בציטוטים נוספים.

- חורבן הבית גרם לתגובה קשה בקרב רבים בעם מכמה סיבות :

- אי השלמה עם החורבן: אבל שהוביל לאימוץ חיים סגפניים, אבלות על בסיס קבוע. בריחה והתמכרות לחזונות "אחרית הימים". יציאה בהתרסה וכעס כלפי האל שנטש את עמו, "שהרשה" להחריב את בית משכנו, שבא כביכול לעזרת "הרשעים"- הרומים.
- השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (דתיות ומוסדיות) - בהעדר המקדש (מקום העלייה לרגל, הקרבת הקורבנות והמוסדות היהודיים) ובהעדר ההנהגה היהודית שייצגה את היהודים בפני השלטונות (סנהדרין וכוהן גדול) היה חשש מפני התפוררות העם היהודי. סכנת נטישת היהדות והצטרפות לזרם דתי אחר (למשל לנצרות שצומחת באותה תקופה).
- החשש מפני הכחדת היישוב בא"י והעם היהודי - היה חשש כי לאור המשבר הכלכלי הקשה והמצב הדמוגרפי שנוצרו בעקבות תוצאות המרד יהיה גל עזיבה של א"י. גם החשש מהבאות ריפה את ידי היהודים. בעזיבת הארץ הייתה סכנה ממשית להתפוררות והעלמות העם היהודי.

סעיף ב'

התגובה שנבחרה ע"י חכמי יבנה על חורבן בית המקדש - הכרה בצורך בשיקום ובתקומה - ניסיון להתמודד עם המשבר ולהפיק ממנו את המקסימום החיובי ולמלא את החלל שנוצר: לקיים חיים יהודיים גם בלא בית מקדש. מי שהוביל מגמה זו היו ריב"ז ורבן גמליאל. פעולות הממחישות תגובה זו (על התלמיד להציג שתי פעולות):

- **קביעת מקומו של בית הכנסת כמקום פולחן** במקום בית המקדש - בתי הכנסת, שנוסדו כבר בימי בית המקדש והיו בעלי תפקיד מצומצם, הפכו להיות המוקד של הפולחן היהודי - מקום התפילה, ההתכנסות, הטקסים הדתיים, לימוד התורה וההלכה. בית הכנסת החל לתפוס מקום מרכזי בחיי היהודים ולכן כונה "מקדש מעט".
- **קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה** להקרבת הקורבנות - "העבודה שבלב" הוצגה כאלטרנטיבה "לעבודת הקרבנות". אלו הן פעולות שיכול לעשות כל אדם יהודי, בכל מקום, ללא צורך בבית מקדש. (ניתן להציג גם את כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי, לימוד התורה, גמילות חסדים, מיסוד התפילה, תכנים חדשים נוצקו לחגי ישראל, בהעדר בית המקדש והקרבת הקורבנות, קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם, העדר זרמים ופלגים מנוגדים ביהדות).

שאלה 2- הממלכה החשמונאית

סעיף א'

דוגמאות להתקרבות השליטים החשמונאים לתרבות ההלניסטית (על התלמיד להציג שתי דוגמאות):

יוחנן הורקנוס היה בעל ברית של רומא, והושפע מאד מהתרבות ההלניסטית. הוא הראשון שהוסיף שם הלניסטי לשמו. דוגמא נוספת היא העסקתו של צבא שכירים בדומה למה שמקובל בחצרות של שליטים הלניסטים.

דוגמא לשמירת הצביון היהודי של הממלכה (על התלמיד להציג דוגמא אחת):

מדינת החשמונאים צמחה מתוך הרצון להקים מדינה יהודית עצמאית, מטוהרת מפולחנים של עבודת אלילים. לכן נלחמו החשמונאים גם בנוכרים שישבו בארץ (ולא רק בשלטון ההלניסטי) במטרה לקבוע את אופייה היהודי של הארץ. בתחילה גירשו הכובשים החשמונאים את הנוכרים משטחים אלה והרסו את מקדשיהם. אבל החל משלטונו של יוחנן שינו את המדיניות, כפו בכוח גיור על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם אל העם היהודי.

סעיף ב'

השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן בין הכוחות הפועלים באזור ולהוכיח תבונה מדינית מפני שהיו ממלכה קטנה שרצתה לשמור על ייחודה, בין אימפריות גדולות. הם היו צריכים להחליט מהי הדרך הנכונה ביותר לשרוד כשהכוחות שסביבם הם:

- א. בית המלוכה הסלווקי מצפון, אותו ניצחו במרד החשמונאים אך השפעתו על האזור נותרה משמעותית.
- ב. בית תלמי ששולט במצריים, עוין את בית סלווקוס ושואף לשלוט באזור.
- ג. רומא, אימפריה חדשה שצמחה במערב, תוך כיבוש של שטחים שהיו שייכים לפני כן לממלכות הלניסטיות. כולל בית סלווקוס.

דוגמא להתנהלות זו (על התלמיד להציג דוגמא אחרת):

ניצול חולשתה של הממלכה הסלווקית והעברת הנאמנות בין המתחרים השונים בתוכה. הממלכה הסלווקית הלכה ונחלשה בשנים אלה, גם בגלל לחץ של מעצמות אחרות וגם בגלל מריבות פנימיות על השלטון. החשמונאים השכילו לנצל את החולשה ואת המריבות הפנימיות כדי לכרות ברית עם מנהיג סלווקי אחד כנגד השני. (ניתן להדגים גם באמצעות התחברות לאויבי הממלכה הסלווקית.)

שאלה 3- "המרד הגדול" – סיבות והתנגדות

סעיף א'

תפקידיהם של הנציבים הרומאים בארץ ישראל:

הנציב שמונה ע"י הקיסר, ישב בקיסריה יחד עם מפקדת הצבא והיה כפוף לנציב בסוריה. סמכויות הנציב ביטאו את השעבוד של יהודה:

- אחראי על הסדר הציבורי בעזרת חיל עזר מקומי שגייס מהאוכלוסייה ההלניסטית מסבסטיה וקיסריה.
- אחראי על גביית המיסים.
- בעל הסמכות השיפוטית.
- המפקח על חיי הדת: המינוי כוהנים, בידוי הופקדו בגדי הכוהן הגדול. הכוהן הגדול המשיך להיות נציג העם לפני השלטונות.
- פעולות שנקטו הנציבים אשר גרמו להידרדרות שהובילה לפרוץ המרד הגדול (על התלמיד להציג שתי פעולות):
 - פגיעה ברגשות דתיים-לאומיים - הנציבים פגעו בקודשי היהדות-הכניסו תמונות ודגלי צבא לירושלים ורצחו יהודים כי התנגדו שילקח כסף מאוצר בית המקדש. אחד מן הנציבים דרש מכל תושבי הקיסרות להציב את פסלו בבית המקדש. הוראה זו בוטלה אך השאירה משקע מר בקרב היהודים. גזירות אלו יצרו ליכוד של העם נגד השלטון הרומי.
 - עושק ומעשי שחיתות והטלת מיסים כבדים - השלטון הרומאי הטיל מיסים כבדים. הטלת המיסים עוררה התנגדות כלכלית וכללית כי היא סמלה את השעבוד ואת אובדן החירות של יהודה. למיסים נוספו מעשי עושק של הנציבים שניצלו את שלטונם כדי להתעשר.
- (ניתן להסביר גם פעולות נוספות: תמיכה והעדפה של האוכלוסייה ההלניסטית, פעילות נגד תנועות משיחיות ומרידות.)

סעיף ב'

טיעוני המתנגדים למרד (על התלמיד להציג שניים):

חולשת היהודים - אין ליהודים מספיק כסף, כלי נשק, חיילים כדי להביס את הרומאים. צבא המתנגדים חלש בהרבה מצבא רומא.

תוצאות המלחמה צפויות להיות קשות - המלחמה תסתיים בטבח היהודים ולא בהסכם, הנשים והילדים יילקחו לעבדות, ובית המקדש ייהרס.

(ניתן להציג גם את אי קיום מצוות בזמן המלחמה ואת המציאות המשתנה בה נציבים מתחלפים.)

פרק שני

לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13 (15 נקודות לשאלה)

שאלה 10- מקור – מאפיינים מלכדים והצהרת בלפור

סעיף א'

שלושה מן המאפיינים המלכדים את בני אותו לאום ובאים לידי ביטוי בקטע (על התלמיד להציג שלושה מבין הבאים)

- מנהגים ומסורות:** לכל עם יש מנהגים ומסורות משותפות – תלבושות, מאכלים, שירים, סיפורים, גיבורים עממיים, האופן בו חוגגים חגים – כל אלה מלכדים את העם, מבטאים את הערכים המשמעותיים עבורו ומייחדים אותו מלאומים אחרים החיים בסביבתו. חלק מרכזי מהמנהגים והמסורות של כל עם אלו שני סוגים של סיפורים:
 - פולקלור:** אגדות עם שתפקידן לספר על גיבורים עממיים שתכונותיהם מציגות בדרך כלל את מאפייני הלאום.
 - מיתוסים:** סיפורים בהם יש רק גרעין של אמת ותפקידם להעביר את ערכי הלאום. במרכז המיתוסים, עומדות בדרך כלל דמויות מפתח מההיסטוריה הלאומית (גיבורים לאומיים) שמייצגים ערכים מובילים בקרב אותו לאום.

דוגמאות למנהגים ומסורות בקטע ניתן לראות בציטוטים הבאים:

”המברק הוקרא בבית הכנסת שם התאספו יהודים רבים...”

”בחול המועד פסח ניתנה על ידינו הצגה גדולה...”

בית הכנסת הוא מקום הפולחן המרכזי של העם היהודי, ובו מתקיימים רבים מן המנהגים והמסורות של העם. חג הפסח הינו אחד מהחגים המרכזיים ביותר בחיי העם היהודי, ולכן מהווה גורם מלכד ומאחד. כפי שניתן לראות בקטע, האירועים המתקיימים סביב חג מלכדים את הקהילה היהודית באיראן, ששלחה את המכתב.
- שפה לאומית:** עד הופעת הלאומיות התקיימו בקרב העמים באירופה שפות וניבים מקומיים שונים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין בני הלאום ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים וכן לייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד וגם מקור לגאווה.

השפה הלאומית באה לידי ביטוי בקטע באמצעות הציטוט: "הרבה הרצאות ניתנו עד עתה בעניין החייאת השפה העברית".

כלומר, השימוש בשפה לאומית וההחייאה שלה עומדים במרכז הפעילות של ההסתדרות הציונית באיראן, שמטרתה ללכד את בני הלאום היהודי במדינה.

- **עבר ומוצא משותף (היסטוריה):** לכל עם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר אותו הלאום מבקש להשיב. האופן בו כל פרט בלאום רואה את הסיפור ההיסטורי של העם שלו, כסיפור ההיסטורי האישי שלו, נקרא "זיכרון קולקטיבי". בנוסף, לבני הלאום ישנה אמונה כי הם חולקים מוצא משפחתי משותף וקשר גנטי (קשר דם). ההיסטוריה המשותפת של העם באה לידי ביטוי במושג "הצהרת כורש" המופיע בקטע. מדובר בהצהרה שפורסמה ב-538 לפנה"ס והיא אירוע מרכזי בהיסטוריה של העם היהודי. כותבי המכתב מדברים על נאומים שנישאו בנוגע להצהרת כורש, שזוכים למחאות כפיים סוערות. מה שמעיד שהסיפור ההיסטורי של ההצהרה ממשיך ללכד ולאחד את העם היהודי בכל מקום.
 - **שאיפה משותפת למדינה עצמאית של הלאום:** רעיון הלאומיות דחף את העמים להתלכד סביב הרעיון שמגיע לעם עצמאות וריבונות משלהם. השאיפה המשותפת, להקים שלטון עצמאי במולדת דרכו יממש העם את ערכיו הייחודיים, ליכדה את העם. השאיפה המשותפת לעצמאות באו לידי ביטוי בקטע בכך שהמכתב המצורף הוא נשלח על ידי הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית באיראן, כלומר סניף של התנועה הציונית שהיא התנועה הלאומית של העם היהודי. במכתב מסופר על הרצאות שניתנו בנושא "רגשות יהודים לאומיים" – שמבטאים את השאיפה המשותפת של העם היהודי לעצמאות.
- ניתן להתייחס גם למאפיין **זיקה למולדת** באמצעות הציטוט "יחי ציון!"

סעיף ב'

הצהרת בלפור ניתנה על ידי שר החוץ הבריטי הלורד בלפור, ללורד רוטשילד שהיה נציג הציונות בבריטניה. ההצהרה ניתנה בזמן מלחמת העולם הראשונה, כאשר הבריטים עמדו לכבוש את א"י מידי השלטון העותומני. בהצהרה נכתב כי ממשלת בריטניה תומכת בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל אבל תחת שני תנאים:

- שלא ייעשה דבר העלול לפגוע במעמדם המדיני או בזכויותיהם של היהודים היושבים בגולה.
- שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויותיהם הדתיות והאזרחיות של העדות הלא-יהודיות בארץ-ישראל.

ההצהרה עוררה שמחה רבה בקרב יהודים רבים מכמה סיבות:

- היא הייתה ניצחון ראשון לפועלו של הרצל להשגת צ'רטר על א"י.
- הציונות קיבלה הכרה של אימפריה גדולה (האימפריה הבריטית).
- ההצהרה ליכדה את העולם היהודי-ציוני ושימשה זרז לעלייה השלישית.
- מכאן ואילך הצהרת בלפור תשמש קלף מדיני בידי ההסתדרות הציונית במאבקה בממשלת בריטניה למילוי התחייבויותיה.

היהודים שהתנגדו להצהרה היו היהודים "המשתלבים" שחששו מפגיעה במעמדם. היהודים המשתלבים הם יהודים שנהנו מהאמנסיפציה ומצאו את מקומם בין העמים באירופה. הם חשו חרדה רבה לאור מתן

ההצהרה. חששם נבע מכך שכעת הם יגורשו מארצותיהם (בעיקר מבריטניה), ויאבדו את הזכויות והמעמד שפעלו כה קשה להשיגו. הם חששו שכעת יחשבו כאזרחים סוג ב' מכיוון שהמולדת שלהם ע"פ ההצהרה היא א"י ולא המדינה בה הם חיים.

שאלה 11 - צמיחת התנועות הלאומיות

סעיף א'

השפעה של אירוע פוליטי בסוף המאה ה-18 על צמיחת התנועות הלאומיות באירופה:

כיבושי נפוליאון

נפוליאון היה שליט צרפת לאחר המהפכה הצרפתית. לאחר שעלה לשלטון, יצא למסע כיבוש באירופה במטרה לשחרר את העמים המשוועבדים משלטונות המדכאים אותם. המטרה של נפוליאון במסעות כיבושיו, הייתה להפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית ("חירות, שוויון ואחוה"). אך ההבטחה להיות משחרר העמים הכבושים התבדתה, ונפוליאון הפך להיות כובש בעצמו: הוא דרש מהעמים הכבושים לשלם מיסים כבדים, להתגייס לצבא צרפת ולציית לחוק הצרפתי. העמים הכבושים לחמו בנפוליאון בשם הרעיונות שהוא עצמו הפיץ: חירות, שוויון וריבונות הלאום. תנועות לאומיות במדינות שנפוליאון כבש החלו להילחם בו במטרה להשתחרר משלטונו ולהשיג עצמאות. למרות שנפוליאון הפך ממשחרר לאויב, את הרעיונות הלאומיים שחדרו מצרפת לשאר העמים האירופאיים, כבר לא ניתן היה לעצור וכך כיבושיו תרמו לצמיחת הלאומיות באירופה. (ניתן להתייחס גם למהפכה הצרפתית ולמהפכה האמריקאית.)

השפעת תהליך התיעוש והעיור על צמיחת הלאומיות:

המהפכה התעשייתית החלה כאשר מכוונות והמצאות טכנולוגיות החליפו את הידיים העובדות. תהליך זה נקרא תהליך התיעוש. המוני חקלאים נאלצו לעזוב את הכפר ולחפש פרנסה בעיר הצומחת בתהליך המכונה תהליך העיור. לשינויים אלה, נוסף גידול מואץ של האוכלוסייה באירופה בעקבות עלייה בתוחלת החיים כתוצאה משכלולים בתעשיית המזון ופיתוח תרופות חדשות. המהפכה התעשייתית הרסה את המסגרות החברתיות שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת וחוו בדידות, תסכול וחוסר שייכות. כתוצאה מהניכור שהוביל תהליך העיור, חוו המונים משבר זהות. הם נאלצו לחפש מוקד הזדהות חדש. הלאומיות הפכה להיות ה"דבק חדש" - היא איחדה והעניקה משמעות ושייכות לתושבי העיר החדשים. במסגרת הלאומיות תושב העיר כבר לא לבד: הוא שייך לעם, יש לו דגל, המנון וסמלים לאומיים נוספים איתם הוא יכול היה להזדהות.

סעיף ב'

במשך מאות שנים חיו היהודים באירופה בקהילות נבדלות ושמרו על אורח חיים דתי. הוטלו עליהם חוקים מגבילים כגון איסור מגורים בערים באופן חופשי, רכישת קרקעות, מסחר חופשי או שירות בצבא ובמנהל הציבורי. תהליך האמנסיפציה משמעותו שוויון זכויות על פי חוק, והוא ניתן ליהודים לראשונה בצרפת ולאחר מכן ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי חובותיהם כאזרחים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו. רבים מן היהודים קיבלו את האמנסיפציה בהתלהבות וניצלו את שוויון הזכויות שניתן להם כדי להתערות בחברה הסובבת.

האמנסיפציה השפיעה על היהודים בתחומים רבים :

1. **עיוור:** המוני יהודים עברו מן הכפרים והערם הקטנות לערים הגדולות.
2. **עיסוק במקצועות חופשיים** כמו רפואה, עיתונות, משפטים, מרצים באוניברסיטאות ואף השתלבות בפוליטיקה המקומית.
3. **הצלחה כלכלית:** המרץ והיוזמה שגילו היהודים אפשרו להם להשתלב בכלכלה הקפיטליסטית. בכל ערי אירופה המרכזיות היו משפחות בנקאים יהודיות, כשהמפורסמת בהן היא משפחת רוטשילד. תהליך האמנסיפציה עיכב את התפתחות הלאומיות היהודית כיוון שהוא פתח בפני היהודים דלתות חדשות והגביר את שאיפתם להשתלב בחברה האירופאית. הקמה של תנועה לאומית יהודית, הייתה מבדילה אותם משאר אזרחי המדינות שבקרבם ביקשו להיטמע. מנגד, תהליך האמנסיפציה גם סייע להתפתחות הלאומיות היהודית: שילוב היהודים עורר את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות. ככל שהיהודים השתלבו והתבססו בכלכלה, בפוליטיקה ובתפקידי מפתח, כך גברה השנאה כלפיהם והם נחשבו למנצלים של החברה האירופאית. **האמנסיפציה הצליחה מבחינה חוקתית אך נכשלה מבחינה חברתית**. כישלונה יצר אכזבה בקרב היהודים והדבר עורר אצלם רגשות לאומיים ונולד צורך בפתרון לאומי לעם היהודי.

שאלה 12 - פעילות התנועות הלאומיות

סעיף א'

טיפוח התודעה הלאומית הוא דרך פעולה מרכזית של התנועות הלאומיות שבלעדיה העם לא ירגיש מלוכד לא יהיה מוכן להילחם למען עצמאותו. חיזוק הרגש הלאומי נעשה **בעיקר באמצעים חינוכיים**. באמצעות החינוך, האדירו התנועות הלאומיות את מורשת העבר המשותף של הלאום, הדגישו את המאפיינים הייחודיים לאותו לאום, לימדו את המיתוסים וההיסטוריה המשותפת, השתמשו בסמלים ובשפה הלאומית. כל אלו הגבירו תחושת הלכידות, השייכות והנאמנות בין הפרט ללאום. תחום פעילות נוסף של התנועות הלאומיות הוא פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית: הקמת אגודות חשאיות (מחתרות) הפועלות נגד השלטון הזר, יציאה להפגנות נגד השלטון וניסיונות להביא למהפכה שתוביל להקמת מדינת לאום ריבונית. בנוסף, נעשתה פעילות דיפלומטית לחיפוש אחר בעלי ברית עם אינטרסים משותפים. התנועות הלאומיות הובילו את העם במלחמות במטרה לכבוש את שטחי המולדת משליטים זרים ולהקים מדינת עצמאית.

סעיף ב'

דבריו של הרצל ביומנו "בבזל ייסדתי את מדינת היהודים" מתייחסים לחשיבות ולמשמעות של קונגרס בזל ולכך שבקונגרס זה הונחה התשתית למדינה היהודית שתקום, כמו למשל: בחירת הנהגה, מוסד מחוקק ומוסדות פוליטיים נוספים. בעקבות הקונגרס, הרעיון הציוני פרץ אל דעת הקהל העולמית. במסגרתו נולדה תנועה לאומית לעם היהודי: הקונגרס הפגיש יהודים ממדינות שונות ומזרמים שונים, ויצאה ממנו תנועה לאומית מגובשת. בנוסף, נקבעו מטרות ויעדים לתנועה הציונית שבאים לידי ביטוי בתכנית באזל. מטרת הציונות על פי התכנית: "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בארץ ישראל מובטח לפי משפט הכללי".

האמצעים שנקבעו למימוש מטרה זו הם:

- יישוב א"י ופיתוחה על ידי יהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה ועובדי כפיים.
- חיזוק הרגש הלאומי בקרב העם היהודי והתחלת פעילות יעילה להעלות את היהודים ארצה.
- פעילות דיפלומטית להשגת הצ'רטר. יש להתחיל במגעים דיפלומטיים (משא ומתן) עם המעצמות השונות, כדי להשיג את הסכמתן לעזור ליהודים. אמצעי זה מבטא את חזון הציונות המדינית של הרצל.

בקונגרס בזל נעשה שימוש בעקרונות דמוקרטיים: תכנית באזל התקבלה בהכרעת רוב. סגנון הכרעה זה מעיד על כוונות התנועה הציונית לפעול ע"פ עקרונות דמוקרטיים (יש לציין גם את זכות ההצבעה לנשים שניתנה בקונגרס, הרבה לפני שניתנה זכות כזו לנשים בקונגרסים אחרים באירופה).

שאלה 13- התנועות הלאומיות והתנועה הציונית בארץ ישראל

סעיף א'

קושי במאבק הלאומי של התנועה הלאומית האיטלקית (על התלמיד להציג קושי אחד) **התנגדות האפיפיור**: האפיפיור, מנהיג הכנסייה הקתולית ששלט במדינת האפיפיור במרכז איטליה, זכה לגיבוי בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה. הוא חשש שהאיחוד יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית, ולכן התנגד לו. כמו כן, האפיפיור ומוסד הכנסייה, התנגדו לרעיונות החילוניים של התנועות הלאומיות ומנהיגיהן. מעבר לכך הייתה רומא בירת ממלכתו של האפיפיור, בה הוא הגן על עצמו. ניתן להציג גם את אחד הקשיים הבאים: חילוקי דעות פנימיים בין המנהיגים, המאבק מול אוסטריה והפיצול החברתי-תרבותי-מדיני.

שני גורמים שסייעו למאבק התנועה הלאומית האיטלקית:

- (1) מדיניותו הדיפלומטית הזהירה והנבונה של כאבור (ראש ממשלת פיימונט) שהוביל את המאבק הדיפלומטי לאיחוד ונחשב ל"אדריכל" האיחוד האיטלקי. במסגרת גורם זה ניתן להכניס את הסיוע הצבאי של נפוליאון השלישי מלך צרפת במאבק נגד אוסטריה.
 - (2) פעילותו של מאצ'יני, הליברל והמהפכן – שהחל באגודת "הקרבוני" (שורפי הפחמים) והקים את תנועת "איטליה הצעירה" שהפכה לתנועה הלאומית, וכן תרם רבות לטיפול התודעה הלאומית בקרב העם האיטלקי.
- ניתן להתייחס גם לנפוליאון השלישי כגורם נפרד, לפעילות הצבאית של גאריבלדי או למנהיגותו של המלך ויטוריו עמנאולה.

סעיף ב'

קשיי העולים שהתיישבו בארץ ישראל עד 1914 (על התלמיד להציג שלושה מבין הבאים):

- **קשיים חקלאיים/מקצועיים**: חוסר הכשרה וניסיון בעבודה חקלאית, האדמות בארץ היו אדמות טרשים קשות לעיבוד, היו ביצות שגרמו לקדחת וכן היה מחסור במקורות מים.
- **קשיים מנטליים**: קשיי הסתגלות לתנאים שלא הורגלו בהם כמו האקלים השונה, עבודה פיזית ומאמץ גופני בתנאים קשים, געגועים למשפחותיהם באירופה ותחושת בדידות, כן פער בין ציפיות העולים לבין המציאות בה נתקלו בארץ, שעורר אצל רבים מהם אכזבה.

- **קשיים כלכליים:** לעולים לא היה מספיק הון עצמי לרכישת קרקעות ולהכשרתן להתיישבות. בארץ ישראל לא היו תשתיות מפותחות בתחומי התחבורה מפותחת, התקשורת, שירותי בריאות וכלכלה מודרנית (בנקים)
- **סכסוכים חיצוניים:** פשיטות של שודדים – בעיקר שבטים בדואים, וכן סכסוכים עם ערביי הסביבה, בעיקר על נושאים כמו קרקעות, זכויות מרעה ומקורות מים. לכך יש להוסיף את היחס העוין של השלטון העות'מאני שראה בעולים גורם מסוכן לאימפריה. היהודים שעלו ארצו, נחשבו לנציגים של תנועה לאומית השואפת להקים מדינת חדשה בא"י ומכאן לפגוע בריבונות העות'מאנית. מסיבה זו, אסרו השלטונות על עלייה, רכישת קרקעות ובניית בתים. דוגמא למסגרת שהקימו העולים ושסייעה להם להתמודד עם אחד הקשיים: הקמת ארגוני שמירה כהתמודדות עם בעיות הביטחון. אנשי מושבות של העלייה הראשונה נתקלו בבעיות ביטחון. הם נאלצו להתמודד עם מציאות של גניבות מצד כנופיות שודדים מאורגנות. מרבית המושבות היו תלויות בשמירה הערבית - הן מטעמי נוחות והן על מנת למנוע את החרפת הסכסוכים עם ערביי הסביבה. **אך השמירה הערבית הוכחה כלא יעילה:** חלק מהשומרים הערבים שיתפו פעולה עם מעשי השוד וכך התעורר הצורך בשמירה יהודית. אנשי העלייה השנייה אשר הגיעו לא"י כחלוצים נלהבים, נדהמו לגלות שעל המושבות שומרים ערבים ולכן החליטו לעשות מעשה ולהקים ארגוני שמירה יהודיים. **תחילה הקימו העולים את "בר-גיורא" - ארגון שמירה חשאי שמטרתו הייתה "כיבוש השמירה"** במושבות. חברי הארגון הציעו עצמם כשומרים שכירים (בתשלום) במושבות. עם הגידול בדרישה לשומרי הארגון הוחלט להרחיבו והוקם ארגון "השומר" - ארגון ארצי של שומרים מקצועיים שקם בעקבות הביקוש הגדל לשומרים עבריים במושבות. מטרה הארגון הייתה לכבוש את השמירה בכל המושבות. הארגון כלל עשרות רבות של חברים שכולם היו **מאומנים**. חברי השומר התלבשו באופן שהיה אופייני לערביי הסביבה ודיברו ערבית מפני **שביקשו להשתלב בסביבה הערבית** בה פעלו. בארגון השומר ניתן ביטוי לדמות **"היהודי החדש"**: אמיץ לב, איננו חושש מסכנות ומוכן לצאת לקרב פנים מול פנים. השומרים ייצגו נכונות להתמודד עם הסכנות ללא פחד, תוך הקרבה עצמית, אומץ לב ומיומנות בנשק. בכך תרם הארגון להפחתת נוכחות השומרים הערבים ולחיזוק דמות **"היהודי החדש"**. (דוגמאות נוספות למסגרות עליהן יכול התלמיד להרחיב: הקמת מפלגות פועלים ואגודות איכרים.)

פרק שלישי

המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-16 (25 נקודות)

שאלה 14- מקור – שלטון המנדט הבריטי והיישוב היהודי (בשנים 1945-1947)

סעיף א'

עם סיום מלחמת העולם השנייה היו ליישוב היהודי ציפיות גבוהות לגבי תמיכת הבריטים ביישוב היהודי בא"י. הנהגת היישוב הייתה בטוחה שהמדיניות הבריטית תשתנה מהסיבות הבאות:

- א. הישוב לחם לצדם במלחמת העולם.
 - ב. העם היהודי סבל משואה באירופה וזכותו למדינה משלו התחדדה מאוד.
 - ג. באירופה נותרו אלפי יהודים עקורים עם סיום המלחמה, שכל חפצם היה לעלות לארץ. לאכזבתם - הבריטים לא שינו את מדיניות "הספר הלבן" – מדיניות שהגבילה את מכסות העלייה, מנעה קניית קרקעות במרבית אזורי הארץ והקמת יישובים חדשים. לכן שינתה הנהגת היישוב היהודי את מדיניותה כלפי בריטניה והחליטה להגביר את המאבק המזוין נגדה.
- הנהגת היישוב חשה כי היישוב בשל להקמת מדינה וכי לאחר השואה נכון לדרוש ליהודים פתרון לאומי צודק. עמדת היישוב היהודי כלפי בריטניה בשנים 1945-1947 הייתה שהיא, או לפחות המדיניות שלה כפי שמתבטאת ב"ספר הלבן השלישי", האויב המרכזי של התנועה הציונית. העלייה וההתיישבות הוגדרו כתנאי להקמת המדינה והבריטים מנעו אותם באופן אלים ונגד זה נדרש היה להלחם בעוצמה. מאבק היישוב היה צבאי אך בצדו היו מאמצי התיישבות והעפלה רבים ואף ניסיון מתמיד להדברות עם שלטונות המנדט. **בקריקטורה** ניתן לראות שדמותו של בוויין, שר החוץ הבריטי בשנים אלה, לבוש כחייל ומאיים באלימות נגד הבית הלאומי היהודי – הוא האויב. נגדו יש להילחם.
- ניתן לראות את הגודל של דמותו שממלאה את הקריקטורה ואת עוצמת הנשק שעליו שאינה עולה הקנה אחד עם היישוב האזרחי מולו הוא "נלחם".
- ניתן גם לראות את האיום על הכניסה לארץ – גדר התיל החוצה את התמונה. (ניתן למצוא דוגמאות נוספות מתוך הקריקטורה)

סעיף ב'

פעולה אחת מתחום ההעפלה שנקט היישוב היהודי בשנים 1945-1947 – **אקסודוס**: האונייה יצאה מנמל בדרום-צרפת ביולי 1947, כשעליה יותר מ-4,500 מעפילים [נערים בעיקר]. מרגע יציאתה, עקבה אחריה ספינת קרב בריטית וליוותה אותה לאורך כל ההפלגה. כשהייתה האונייה 40 ק"מ מחופי הארץ, תקפו אותה שש משחתות בריטיות, חסמו את דרכה והחיילים עלו לסיפונה. מהלך זה היה מנוגד לחוק הבינלאומי.

התוצאה של השתלטות הבריטים על הספינה הייתה קרב פנים מול פנים שהתקיים בין הבריטים למעפילים שהיו חסרי הגנה והשתמשו במוטות ברזל, יתדות, בקבוקים וכו'.

בקרב זה נהרגו 3 מעפילים ועשרות נפצעו. האונייה נגררה לנמל חיפה והבריטים החליטו לגרש את הנוסעים בחזרה לאירופה, במקום למחנות המעצר בקפריסין.

הם העלו את הנוסעים בכוח על אוניות גירוש בריטיות שהפליגו מנמל חיפה לנמל בצרפת ממנו יצאה "אקסודוס".

הנוסעים התנגדו בכוח לכך שיורידו אותם מן האוניות בצרפת והבריטים איימו באולטימטום כי אם לא ירדו הנוסעים, הם יישלחו לנמל המבורג בגרמניה.

בישוב היהודי בא"י, עקבו אחרי שיזורי האוניה ופתחו בהפגנות הזדהות ועצרות אבל. המעפילים על האוניה פתחו בשביתת רעב. אחרי 24 ימים נשלחו המעפילים לנמל המבורג בצפון-גרמניה. ב-8 בספטמבר 1947, הורידו הבריטים בכוח את המעפילים. פרשה זו התפרסמה על ידי מאות עיתונאים מהעיתונים החשובים בעולם שעקבו אחר המעפילים. עיני כל העולם ראו כיצד החיילים הבריטים גוררים בכוח את המעפילים היהודיים שניצלו מהתופת הנאצית. המעפילים שוכנו במחנות עקורים בשטח הכיבוש הבריטי בגרמניה. עד ספטמבר 1948 (אחרי הקמת המדינה) עלו כל מעפילי אקסודוס לארץ.

כיצד הפרשה קידמה את מטרות הציונות:

הפרשה חיזקה את הקשר בין היישוב לבין המעפילים מאירופה. היא תרמה להעלאת מצוקת היהודים על סדר היום במטרה לחזק את דעת הקהל העולמית נגד מדיניות הספר הלבן – המדיניות הבריטית שמנעה את כניסת הפליטים לארץ תועדה ופורסמה בתקשורת העולמית ושימשה לעיצוב דעת הקהל והמנהיגים בעולם לגבי המתרחש בארץ.

פעולה אחת מתחום ההתיישבות שנקט היישוב היהודי בשנים 1945-1947 - **מבצע "11 הנקודות בנגב"** במטרה לכלול את הנגב במסגרת המדינה היהודית העתידה לקום, הוחלט להעמיד את מפעל ההתיישבות בנגב בראש סדר העדיפויות. הנהגת היישוב החליטה להקים מספר נקודות התיישבות בנגב. בלילה שבין ה-5-6 באוקטובר 1946 (מוצאי יום כיפור), הוקמו בנגב 11 יישובים במתכונת "חומה ומגדל". כל יישוב מנה כ-30 איש, הוקמו בו צריפים מוקפים גדר והועמדו בו חביות מים. היישובים: שובל, משמר הנגב, בארי, כפר דרום, תקומה, נירים, אורים, נבטים, חצרים, קדמה, גלאון. הבריטים לא הגיבו להתיישבות זו.

כיצד הפעולה קידמה את מטרות הציונות:

חיזוק ההתיישבות בנגב וסימונו כחלק בלתי נפרד מהמדינה שתקום, הצגת הנחישות מול הבריטים ואי הפסקת פעולת ההתיישבות למרות חוקי הספר הלבן. חיזוק כלכלי של היישוב באמצעות 11 יישובים חקלאיים חדשים.

(ניתן להציג גם את פרשת ביריה)

שאלה 15 - שאלת ארץ ישראל באו"ם

סעיף א'

ניתן לטעון כי **לאינטרסים של המעצמות בזמן המלחמה הקרה** הייתה השפעה מכרעת על ההצבעה באו"ם בעד תכנית החלוקה (על התלמיד להציג תמיכה בטיעון אחד – או בהשפעת האינטרסים של המעצמות, או בהשפעת הפעילות הדיפלומטית) –

- שתי המעצמות (בריה"מ וארה"ב) מעוניינות בדריסת רגל במזרח התיכון ולכן מעוניינות שהבריטים יסיימו את שליטתם על א"י. כל אחת מהן שאפה שהמדינה החדשה שתקום תתמוך בה ובגוש שהובילה במסגרת המלחמה הקרה וכך תגדל השפעתה במזרח התיכון, בעולם ובאו"ם.
- ראשונה שהביעה את תמיכתה הייתה ברה"מ. הטיעונים שהציגה היו הסבל היהודי בשואה כהצדקה להקמת המדינה ותחושת ההזדהות של העם הרוסי עם גורלם של היהודים במלחמה.
- עצם התמיכה המפתיעה של ברית-המועצות בהקמת מדינה יהודית, דרבנה את ארצות-הברית לתמוך גם כן בתוכנית החלוקה כדי לא להשאיר לברית-המועצות את ההשפעה באזור לאחר עזיבת הבריטים.

האמריקאים חששו שנוכחות סובייטית במזרח התיכון תעביר לצדם גם את הערבים ותפגע בכך באינטרסים האמריקאים.

ניתן לטעון כי **לפעולות הדיפלומטיות של היהודים** הייתה השפעה מכרעת על ההצבעה באו"ם -

- נציגי הישוב היהודי ניהלו ערב ההצבעה מסע דיפלומטי לגיוס מדינאים ברחבי העולם לתמוך בהצעה. הם טענו שהעולם חייב לעם היהודי חוב מוסרי בשל זוועות השואה ובשל מצב העקורים באירופה. התנועה הציונית גייסה יהודים בעלי השפעה בקרב המדינות החברות באו"ם. תפקידם היה לרתום את המנהיגים המקומיים לטובת התנועה הציונית.
- עם הקמת ועדת אד-הוק להכין את הצעת אונסקו"פ להצבעה בעצרת האו"ם ניהלו היהודים מסע לחצים להביא לשני שינויים – מעמד ירושלים – תביעה לכלול את העיר בתחומי המדינה היהודית; שמירה על גודל המדינה שסומנה ע"י הוועדה, מול הניסיון הערבי להגדיל את שטחם, בדגש על שמירת הנגב.

סעיף ב'

החסרונות של תוכנית החלוקה שהתקבלה באו"ם מנקודת המבט של היישוב היהודי:

1. אין רצף טריטוריאלי לאף אחת מהמדינות. הדבר יוצר קושי בהגנה על המדינה היהודית.
2. המעבר בין חלק אחד של המדינה לאחר, הוא דרך מעבר צר ועובר בשטח המדינה האחרת. הדבר יוצר קושי בניידות, בהגנה ובשמירה על המדינה.
3. ישנן ערים וישובים יהודיים בשטח המדינה הערבית ולהפך.
4. ירושלים שנקבעה כבינלאומית בשליטת האו"ם, הייתה בשטח המדינה הערבית, כך שליהודים קשה יתר להגיע למקומות הקדושים להם.

למרות החסרונות הללו תמך רוב היישוב בתוכנית החלוקה מפני שהיא הייתה אישור מהעולם להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בגבולות ברורים. אותו צ'רטר אליו שאף הרצל מאז הקמתה של התנועה הציונית – הושג. הושגה הכרה בינלאומית בזכות העם היהודי לחזור לארצו ולהקים בה מדינה ריבונית.

שאלה 16 - מלחמת העצמאות

סעיף א'

- סיבת ההיסטוריונים לחלוקה של מלחמת העצמאות לשני שלבים היא השונות שיש בהם מבחינת הצדדים הלוחמים:
- עד להקמת המדינה** נלחמים ערביי הארץ נגד יהודי הארץ (היישוב היהודי) כאשר הבריטים עדיין נוכחים והם בעצם הריבון בארץ. זו מלחמה פנימית.
- ערביי הארץ מאורגנים באופן מקומי, מונהגים ומפוצלים ע"י מפקדים מקומיים ולצדם הלך וגדל כוח מתנדבים שהגיע מכל מדינות ערב השכנות.
- היישוב היה מאורגן תחת מנהיגות מוסכמת. כוחות המחותרות שפעלו בארץ פעלו בשתי"פ ביניהן תחת פיקוד ההגנה.
- הבריטים אמנם ניסו בתקופה זו להיות כמה שפחות מעורבים בעימות המתפתח בארץ ולעסוק בקצב מזורז בפינוי שלהם אך בפועל השפיעו רבות על מאפייניו – מנעו נשיאת נשק בגלוי, מנעו כיבוש והשתלטות על ישובים ומנגד לא סייעו בעת עימותים קשים בדרכים.
- לאחר הקמת המלחמה** שינה העימות את פניו והפך להיות מלחמה סדירה בין צבאות – מצד אחד צה"ל, ההולך ונבנה תוך כדי הלחימה, ומנגד חמישה צבאות מדינות ערב שבחרו לפלוש למדינה

הצעירה. יחסי הכוחות היו לטובת מדינות ערב – להן כמות ואיכות נשק טובה משמעותית מזו של ישראל. עם זאת הצליח צה"ל לבלום אותם ובהמשך ליטול את היוזמה ולנצח.

- מאפיין נוסף של מלחמת העצמאות –

מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי ובכלל זה סוגיות שטרם נפתרו - היווצרות בעיית הפליטים הפלסטיניים; קביעת גבולות המדינה ('הקו הירוק'). עד למלחמה התמקד הסכסוך ביחסים שבין ערביי א"י לבין הישוב היהודי. המלחמה היוותה נקודת מפנה שהעבירה את המוקד לסכסוך בין מדינות ערב לבין מדינת ישראל, כאשר העניין הפלסטיני נדחק לשוליים למשך שנים רבות. ניתן להציג גם את אלה: מלחמה קיומית; היעדר הבחנה בין חזית לעורף.

סעיף ב'

העדה הדרוזית התלבטה באיזה צד לתמוך במלחמת העצמאות. כבר בשלבים הראשונים של המלחמה היו הדרוזים נתונים ללחצים מנוגדים מצד היישוב היהודי ומצד הוועד הערבי העליון, כשכל צד מבקש לצרף את הדרוזים אליו. בעדה התקיימו מגמות סותרות. נכבדים מכפרים מעורבים של דרוזים וערבים כגון עוספיה ושרעם נטו יותר להתקרב ליהודים. בעקבותיהם הלכו תושבי הכפרים הסמוכים לחיפה ולאזור ההתיישבות היהודית בגליל המערבי. מנגד הכפרים הדרוזים שבעומק השטח הערבי היו זהירים יותר ביחסיהם עם היהודים. הפעילים היהודים בשטח פעלו למנוע מהדרוזים להיגרר אחר הערבים המקומיים. הקשרים בין הישוב היהודי והדרוזים התנהלו באמצעות אנשי ההגנה ואנשי הסוכנות היהודית. דוגמא לסיוע של הדרוזים לכוחות היהודיים במלחמת העצמאות - ב-16 באפריל, 1948 התרחש הקרב המכריע בין הגדוד הדרוזי מצבא ההצלה, לחטיבת כרמלי. הגדוד הדרוזי ספג אבדות רבות ונסוג מותש לשרעם. בין המפקדים משני הצדדים התנהלו שיחות חשאיות על הפסקת לחימה. מפקד הגדוד הדרוזי בקש כי יינתן לו לכבוש את יחיעם כדי לזכות לכבוד כמנצח, אולם נענה בשלילה מוחלטת. מתוך הבנתו את יחסי הכוחות והמגמה המסתמנת בלחימה כרת ברית חשאית עם 'ההגנה'. סוכם כי הגדוד יעזוב את הארץ אך לוחמיו הרוצים בכך יוכלו להתגייס לכוחות היהודיים. בכך נקטעה הזרוע הצפונית-מזרחית של 'צבא ההצלה' לכיוון חיפה. המערכה באזור הוכרעה. הלוחמים הדרוזים שהגיעו מסוריה שבו לביתם, בעוד שבקרב הדרוזים בארץ ישראל השתכנעו רבים כי ידם של היהודים תהיה על העליונה, ומשלב זה הצטרפו רבים מהלוחמים הדרוזים אל הכוחות הלוחמים היהודים ביולי 1948 התגייסה קבוצה של דרוזים מעספיא, דלית אל-כרמל (וסוריה) לשירות בצה"ל. טקס ההשבעה הראשון של המגויסים הדרוזים נערך במחנה 'נשר' ליד חיפה. הם סופחו כפלוגה דרוזית לחטיבה 9 – עוודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו היוותה את הגרעין ליחידת המיעוטים. הפלוגה הדרוזית הייתה שותפה להישגיה של היחידה במבצע חירם בחזית הצפונית. ניתן לתאר גם את תרומת הצ'רקסים במבצע חירם.

פרק רביעי

סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 17-20 (25 נקודות)

שאלה 17- מקור – קליטת העלייה בשנות החמישים והשישים

סעיף א'

שתי עמדות בשאלת העלייה הגדולה הבאות לידי ביטוי בקטע המקור:

עמדה אחת המתבטאת בקטע היא הצורך למתן את תהליך הקליטה, מפני שאין מספיק משאבים למדינה הקולטת "תאמר ליהודים הטובים שלך, שאנחנו נשמח מאוד שכולם יבואו. אבל שלא ימהרו. אין לנו כרגע אפשרויות קליטה...אם יבואו, יהיו צריכים לגור ברחוב".

העמדה השנייה היא של בן גוריון הטוען כי שיקולי הקליטה אינם רלוונטיים ויש לפעול מיידית לקלוט את כל העולים הרוצים בכך " ... רגשות של אשמה וחוסר ישע שחוו מנהיגי היישוב...נתרגמו להסכמה לאומית רחבה שאי אפשר להמתין..." "יש להביא בהקדם כל יהודי עירק וכל שאר הגלויות המוכנות או המוכרחות לעלות – בלי כל שיקולים של רכוש ואפשרויות קליטה".

זהו הוויכוח בין גישת עלייה סלקטיבית המציבה בראש את אפשרות הקליטה של המדינה וטוענת שיש לבצע סלקציה בין הרוצים לעלות, ולהציב את טובת המדינה קודם, לבין הטענה כי יש לפתוח במיידית את שערי הארץ לכולם, ולהציב את רצון העולים בראש.

שתי עובדות היסטוריות המוזכרות בקטע ותומכות באחת מן העמדות (על התלמיד להציג תמיכה רק בעמדה אחת):

עובדות בקטע התומכות בעמדת הקליטה הסלקטיבית -

- "מחנות העולים...מתפקעים מאדם" – עם פתיחת שערי העלייה לארץ זרמו לארץ אלפי עולים ומקומות הקליטה היו מוגבלים מאוד. כך נוצר לחץ גדול במחנות העולים – נקודת הריכוז הראשונה של העולים.
- "בארץ אין דיור עבור העולים..." – אחד מקשיי המדינה בראשית דרכה היה מציאת דיור קבוע והולם לאלפי העולים שהגיעו. המדינה ריכזה אותם במחנות, במעברות ולאחר מכן כיוונה אותם לשיכונים חדשים ולעיירות פיתוח.
- עובדות בקטע התומכות בעמדת הקליטה המיידית -
- "כל היתר יציאה ממדינות הגוש המזרחי נחשב הזדמנות שאולי לא תחזור" - עם סיום המלחמה, השליטו הסובייטים משטר קומוניסטי בכל מדינה שאותה "שיחררו" מהכיבוש הנאצי. אזרחי המדינות שנשלטו על ידי בריה"מ, נאבקו וניסו להשיג עצמאות. תסיסה זו, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים בארצות אלה כיוון שרבים מהם זוהו כחלק כאוהדים של המשטר הקומוניסטי. בנוסף – החשש מסגירת הגבולות ואיסור הגירה מהמדינות הקומוניסטיות, הוביל רבים לנסות ולברוח מהר ככל האפשר.
- "במצרים, בעירק, בתימן חשו היהודים במתח גובר בינם לבין שכניהם לנוכח יחס השלטונות והרחוב." – אם בעקבות תהליכי הדה-קולוניזציה ואם בעקבות הקמת המדינה, החלו שלטונות המדינות הערביות להחרף את יחסם כלפי היהודים והם הפכו לאויב וסבלו מפרעות ואלימות קשה.

סעיף ב'

קשיי העולים למדינת ישראל בשנות החמישים והשישים הם (על התלמיד להציג שלושה מבין הבאים):

1. מחסור במזון:

בשל הקושי לייצר כמויות גדולות של מזון, ובשל היעדר תקציבים לרכישת מזון, הוחלט בישראל על **מדיניות צנע**: שיטה שהנהיגה הקצבה מסודרת לשורת מוצרים חיוניים בנקודות שחולקו בכמות שווה ע"י הממשלה לתושבים. משטר הצנע אפיין את שנותיה הראשונות של המדינה והתבסס על הנחת היסוד כי המדינה הצעירה מצויה בתקופת חירום המחייבת ריכוז של כל המקורות הכלכליים בידה. תחילה היה נדמה כי המדיניות מצליחה למלא את יעדיה והציבור ברובו מקבל אותה. אך מאמצע שנות ה-50 הלך וצמח שוק שחור שלא ניתן היה לפקח עליו כך שבסופו של דבר מי שהיה במצב כלכלי טוב יכול היה לעקוף את משטר הצנע, בעוד השכבות החלשות המשיכו להיפגע.

2. קשיים בתחום הדיור:

בעיית הדיור הייתה חמורה במיוחד בשל כמות העולים הגדולה וחוסר היכולת לספק לכולם קורת גג. מדינת ישראל התמודדה עם בעיית הדיור באמצעות מספר פתרונות שהובילו אף הם לקשיים עבור הועלים:

- **מעברות:** שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע. העולים במעברות עבדו בעבודות דחק כמו סלילת כבישים, נטיעת יערות, עבודות בנייה וכו'. כשני שלישים מתושבי המעברות היו יוצאי מדינות האסלאם. בשנים הראשונות לא חוברו מבני המגורים במעברות לרשתות המים והחשמל. המים למעברה סופקו בכמה ברזים מרכזיים כך שבממוצע הייתה מקלחת אחת לכל 16 בני אדם. בנוסף, לא הוקמו מספיק בתי ספר במעברות בשל מחסור בציוד ובמורים שיתמודדו עם קשיי השפה. מצב זה הוביל לפער בין האוכלוסייה במעברות לבין האוכלוסייה שהתגוררה במסגרות התיישבות אחרות.
- **עיירות פיתוח:** עיירות הפיתוח נועדו להיות בעלות אופי תעשייתי – כלומר המפעלים שקמו לצידן, סיפקו את מקור הפרנסה העיקרי של התושבים. קליטת העולים בעיירות הפיתוח לקתה בחסר – הן מבחינה חברתית והן מבחינה מקצועית: העולים הושארו כקבוצה נבדלת, שזכתה ליחס מזלזל מצד ותיקי הישוב. כמו כן, העולים עברו הסללה מקצועית לפי צרכי המדינה ולא לפי כישוריהם או רצונותיהם. מדיניות זו היא ניצניה הראשונים של הפער העדתי שאותותיו ניכרים עד היום.

3. קשיים בתחום תעסוקה:

רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמא). כיוון שהמדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות שאינם בחרו ושהתמורה להן נמוכה כמו סלילת כבישים, נטיעת יערות, עבודות בנייה וכו'.

4. סטריאוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם:

חלק מההנהגה ומהגורמים שעסקו בתהליך הקליטה, טענו בהכללה כי מדובר בעלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו ביהודים יוצאי ארצות האסלאם: העולים זכו לזלזול וליחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית השונה ממנה.

(ניתן להתייחס גם למדיניות כור ההיתוך כקושי של העולים בשנים אלו).

האופן בו אחד הקשיים בא לידי ביטוי באירועי ואדי סאליב:

יש להציג תחילה את השתלשלות האירועים בקצרה.

הכרוזים שליבו את המהומות בואדי סאליב קישרו בין הכוח שהפעילה המשטרה לבין יחס הקיפוח והאפליה כלפי העולים ממרוקו ותושבי ואדי-סאליב. ניתן לראות בכך ביטוי לסטריאוטיפים השליליים של הממסד (המשטרה) כלפי העולים וכן לתוצאה של מדיניות כור ההיתוך. התלמיד יכול גם להתייחס למצוקתם הכלכלית של תושבי השכונה שנבעה מקשיי הפרנסה שהוצגו קודם לעיל.

שאלה 19- תפיסת "הרב-תרבותיות"

סעיף א'

על פי תפיסת "הרב תרבותיות" הקבוצות השונות בחברה שומרות על זהותן - על המנהגים, האמונות והשפה שלהן, וזאת במקביל לנאמנות שלהן לאומה עצמה. המאחד את הקבוצות השונות היא ההסכמה על קיומו של משטר דמוקרטי, הכרה במוסדות השלטון של המדינה – הכנסת, הממשלה, הצבא ומערכת המשפט.

הנחות היסוד של התפיסה:

- הכרה בצורך בחברה מגוונת, רבת-פנים ופלורליסטית, שבה כל תרבות תורמת את חלקה לחברה.
- כל התרבותיות שוות בערכן, ואין תרבות מועדפת.
- סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבותיות השונות.

ביטוי לתפיסה זו מתחום הקליטה: הוקם המשרד **לקליטת עלייה** – לא רק עיסוק בהבאתם לארץ אלא תמיכה וסיוע בתהליך קליטתם. התפיסה החדשה הייתה כי אין יותר ציפייה שהעולה יתאים עצמו לצורכי המדינה אלא המדינה תסייע לו להיקלט תוך זיהוי הפוטנציאל של העולה, ועזרה להביא את הפוטנציאל לכדי מימוש, ועל ידי כך לתרום גם לעולה וגם לחברה. משרד הקליטה דואג לעולה בשלוש השנים הראשונות שלו. לאור ההבנה כי לכל קבוצת עולים ייחודיות משלה, ומתוך הרצון לשמר זאת רואה המשרד לעצמו כמטרה לעשות שני דברים במקביל: לחפש דרכים לחזק את השייכות לחברה הישראלית של נוער ומבוגרים, במקביל לשמירה על הזהות הייחודית של העולים ועולמם התרבותי. ביטוי לתפיסה מתחום המוזיקה: פריצת "גטאות השידור" של המוסיקה המזרחית, אשר עד לסוף שנות ה-70 הושמעה בבמות שידור ייחודיות משלה (פסטיבל הזמר המזרחי, תכניות רדיו ייחודיות). ניתן להביא ביטויים נוספים מתחום הקולנוע, התקשורת והחגים של העדות השונות.

סעיף ב'

שלושה גורמים למעבר מתפיסת "כור היתוך" לתפיסת "הרב תרבותיות":

גורם הקשור בתהליכים שהתרחשו בעולם: לאחר מלחמת העולם השנייה (במיוחד בשנות ה-60), החלה לצמוח פילוסופיה חדשה ומהפכנית שנקראת פוסט-מודרניזם. פילוסופיה זו, שוללת את האמונה באמת אחת, ולפיה הכל יחסי, אין תרבות גבוהה ונמוכה והמצאות היא תמיד בעיני המתבונן.

גורמים הקשורים בתהליכים שהתרחשו במדינת ישראל:

- השפעת המשבר של מלחמת יום כיפור: במלחמת יום הכיפורים ניצחה מדינת ישראל ניצחון מר, עם כמות גדולה של הרוגים ופצועים ובעקבות מחדלים של ההנהגה הישראלית. נשבר האמון בכל מה שזוהה עם השלטון, ותפיסת 'כור ההיתוך' הייתה אחת מהשיטות המזוהות ביותר עם הממסד.

- המהפך הפוליטי של 1977: עליית הליכוד ומנחם בגין לשלטון. בפעם הראשונה מקום המדינה נבחר ראש ממשלה ימני בעל תפיסות שונות מהדעה שהייתה רווחת עד אז בקרב השלטון. עליית הליכוד לשלטון התאפשרה בעיקר לאור תמיכה מאסיבית של יוצאי ארצות האסלאם. ההנהגה החדשה הביעה יחס שונה כלפי הגיוון בחברה הישראלית והייתה שופר ליוצאי ארצות האסלאם אשר נפגעו ממדיניות "כור ההיתוך" שהנהיגה ההנהגה הקודמת.

ניתן להסביר גם את התרחבות הפערים הכלכליים, מחאת 'הפנתרים השחורים', העמדת היחיד וצרכיו במרכז.

שאלה 21 - מלחמת יום הכיפורים

סעיף א'

המניעים של מצרים וסוריה לתקוף את ישראל באוקטובר 1973 - מנהיגי מצרים וסוריה רצו להשיב את הכבוד והשטחים:

- **רצון לשקם את כבוד הצבאות והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים.** המצרים הרגישו שישראל מזלזלת ביכולות הצבאיות המצריות, בעיקר בעקבות ההפתעה שהשיגה והניצחון במלחמת ששת הימים.
- **הרצון להחזיר למצרים וסוריה את השטחים שהפסידו במלחמות שונות (מלחמת העצמאות, ששת הימים).** משלא הושגה התקדמות בהחזרת השטחים באופן מדיני, ביקש סאדאת **לשבור את הקיבעון המדיני** ע"י מלחמה. סאדאת ראה כנראה בפתירת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

סעיף ב'

הציבור בישראל חווה הרגשת כישלון לאחר מלחמת יום הכיפורים, למרות הניצחון הצבאי במלחמה מהסיבות הבאות: (על התלמיד להציג שתי סיבות)

- **מחיר המלחמה** בישראל היה כבד ביותר: 2,569 הרוגים, 7,251 פצועים, 301 שבויים ועשרות נעדרים (החלו פעולות נרחבות לאיתורם שחלקן נמשכות עד היום). אבדות כבדות במטוסים וטנקים, ומחיר כלכלי בעקבות קיפאון במשק.
- **ההפתעה בתקיפת צבאות מצרים וסוריה** - עד מלחמת יום כיפור החברה הישראלית אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. הציבור בישראל האמין כי המודיעין הישראלי יידע להתריע בזמן, לפני תקיפת צבאות זרים, וההנהגה הישראלית תפעל באחריות בהתאם לצורך ובאם צריך, תגייס מילואים. ההנהגה הישראלית שידרה לציבור ביטחון בקו בר-לב, בחיל האוויר הישראלי וביכולת הצבא הישראלי בכלל. כל ביטחונות אלו קרסו עם התקפת צבאות מצרים וסוריה, שבאה בהפתעה מוחלטת לציבור הישראלי, בעיצומו של יום כיפור. כתוצאה מהפתעה זו, לקח זמן רב לצבא הישראלי להתארגן להדיפת הצבאות הפולשים, מה שהביא לכמות גדולה של הרוגים ופצועים בקרב חיילי צה"ל.